

KEMAL TAHİR'İN ROMANLARINDA ALEVİLİĞE DAİR

Rezan KARAKAŞ*

Özet

Bu çalışmada Kemal Tahir'in romanlarında yer alan Alevî gelenek, görenek ve inanışlarının tespiti ve tahlili amaçlanmıştır. Bu doğrultuda, öncelikle Kemal Tahir'in bütün romanları okunarak eserlerde yer alan Alevî kültürünü yansıtan unsurlar saptanmış, daha sonra bu unsurların roman dokusuna katkıları değerlendirilmiştir. Eserlerde, "Hacı Bektaş Veli Menkubesi", "Hz. Ali" ve "Kesikbaş Kissası", "Dedelik Kurumu", "Âşık Virânî" başta olmak üzere, Alevî kültürüne has çeşitli unsurların yer aldığı görülür. Roman kişilerinin yaşadıkları kültürel dünyanın portresinin çizilmesinde bir harç malzemesi olarak kullanılan Alevî kültürü unsurları, kahramanların toplum içindeki kimliklerinin ortaya çıkmasında, kahraman-çevre ilişkisinin irdelenmesinde, okuyucuya önemli ipuçları sağlamıştır. Yazar, Sünnî ve Alevî inanışlı roman karakterlerini aynı karelerde buluşturmuş; böylece farklı inanç ve kültüre sahip insanları bir potada eriten yazar, eserlerine muhteva yönünden zenginlik kazandırmış, halk malzemesini ilmek ilmek dokuyarak okuyucunun yerelden ulusala, halk kültüründen sanata uzanan bir yolculuk yapmasını sağlamıştır. Bütün bunlar, malzemesi "insan" olan roman sanatının "insana özgü olandan, yani kültürden" uzak kalamayacağını kanıtı sayılmalıdır.

Anahtar Kelimeler: Alevilik, Hacı Bektaş Veli, Hz. Ali, dedelik kurumu

ABOUT ALEWISM IN KEMAL TAHİR'S NOVELS

Abstract

This study aims to analyze traces of traditions, customs and beliefs which are largely peculiar to Alewis in Kemal Tahir's novels. To this end, all of Kemal Tahir's novels were examined in an effort to uncover elements that reflect cultural features of Alewi tradition and then these elements' greater contributions to the novels were discussed. In these works, especially, "Hacı Bektash Veli's anecdote", "Saint Ali" and "Kesikbaş' story", "Dedelik authority", "Âşık Virani", there exist some ingredients of Alewi culture that are used for drawing the portrait of cultural world of novels' characters, thereby providing important clues to the emergence of the identity of the heroes within society and examining the relationship between the hero and his setting with the reader. Kemal Tahir has presented Sunni and Alewi characters in the same framework. So it could be argued the author creates a melting pot people with different cultures, thus bringing wealth to his works in terms of content. He takes the reader to make a journey from local to national and from folkculture to art. All these should be regarded as evidence of the art of novel, the material of which is "human" and can't stay away from the human-specific one; namely culture.

Keywords: Alewi, Hacı Bektash Veli, Saint Ali, dedelik institution.

* Yrd. Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Bölümü, Siirt/Türkiye, rezankarakas@hotmail.com

Giriş

Edebiyat, toplumun aynasıdır; ondan beslenir. Toplumda yaşayan farklı dil, din ve ırka mensup kişilerin birbirleriyle ve diğerleriyle olan ilişkileri, çatışmaları, edebiyatçılar için dikkate değer bir sanat unsuru olarak görülmektedir. Anadolu Türk toplumunun yapısını oluşturan unsurlardan biri olan Alevî kültürü, inanış ve değerleri Türk edebiyatçıların ilgisini çekmiştir. Kemal Tahir, Yaşar Kemal, Fakir Baykurt ve Lütfi Kaleli romanlarında; Şevket Bulut ise hikâyelerinde modern edebiyatın imkânları dâhilinde Alevî inanışına, gelenek ve göreneklerine yer vermişlerdir.

Fakir Baykurt “Kaplumbağalar”da Alevî inanışlı Tozak köylülerini anlatır. Roman, şarap yapmak için gerekli üzümü, çevredeki Sünnî köylerden bin bir güçlülük alan köylülerin üzüm bağı ekme maceraları üzerine kurgulanmıştır. Eserde Alevîliğe dair çeşitli gelenek, görenek, töre, tören ve inanışlar bulunmaktadır. Cemler, semahlar, turna dansları, çeşitli deyişler ve türküler roman dokusuna ustalıkla nakşedilmiş, Dedelik kurumunun toplumsal işlevselliğine ve kutsallığına değinilmiştir. Ayrıca Alevî inanışlı roman kahramanlarının çevre köylerde yaşayan Sünnî kişilerle ilgili olarak yapıcı bir tutum içinde olduklarına vurgu yapılmıştır.

Yaşar Kemal, “Binboğalar Efsanesi”nde Alevî Yörüklerinin trajik yaşamını betimler. Çukurova’da kışlak bulamayan Türkmenlerin hazin öyküsünün yalın bir dille anlatıldığı romanda, Alevîlikle ilgili “cem törenleri, semah dönmek/tutmak, mengi, Hz. Ali, Hz. Fatma, On İki İmam, Dedeler” gibi inanış ve pratikler bulunmaktadır.

Kemal Tahir, eserlerinde halk kültürüne önemli ölçüde yer vermiştir. Eserlerini araştırma ve gözlemleri sonucu kaleme alan bir yazar için bu durum oldukça olağandır. O, gerek hapiste gerekse sürgündeyken devamlı çevresindeki insanları gözlemlemiş, dinlemiş; onların yaşamlarını, gelenek ve göreneklerini, elde ettiği bilgiler doğrultusunda dramatize etmiştir. Yazar, romanda yaşanan olayları dile getirirken ya da roman kahramanlarını tasvir ederken roman türünün imkânları dâhilinde halk kültürüne dolayısıyla da Alevîliğe yer vermiş, böylelikle insan-toplum arasındaki sıkı ilişkiyi irdelemiştir. Bu makalede Kemal Tahir’in bütün romanları incelenerek eserlerde yer alan Alevîlikle ilgili unsurlar, roman sanatı açısından değerlendirilmiştir.

Verilerin Analizi

Yazarın eserlerinde tespit ettiğimiz Alevîliğe dair unsurları, şu başlıklar altında toplayabiliriz:

1. Hacı Bektaş Velî Menkıbesi
2. Hz. Ali
3. Âşık Virânî
4. İnanış
5. Dedelik Kurumu

1. Hacı Bektaş Veli Menkıbesi

Alevî-Bektaşî tarikatının kurucusu ve piri sayılan Hacı Bektaş Veli'nin yaşamı çeşitli menkıbelerle örülmüştür. Yazar, "Kurt Kanunu" romanında Hacı Bektaş Veli ile ilgili menkıbelerden birine yer verir: Menkıbe, anlatı kahramanlarından biri tarafından okunur. Güvenç Abdal ile ilgili anlatılan olayları, biz bu menâkıpnâme sayesinde öğreniriz:

"Güvenç Abdal, Hacı Bektaş'a "Muhîp nedir? Mürid ve âşık nedir?" diye sorar. Hacı Bektaş da buna doğruca karşılık vereceğine, "Bir sarrafta bin altın nezrimiz var, al getir." diyerek, Güvenç'i yola çıkarır... Ne kendisi sarrafın nerede olduğunu söyler ne de Güvenç sorar. Güvenç Abdal hemen yola koyulur. Üç günlük yol alarak Hindistan'ın "Delli" şehrine ulaşır. Şehrin bedestanına uğrar ve karşıda gördüğü bir sarrafın yanına gider. Bu sarraf, Hacı Bektaş Veli'nin bahsettiği sarraftır. (Bu sarraf bir gün gemide giderken fırtınaya tutulmuş, candan umut kesilince de erenlere bin altın adanmış, Hacı Bektaş hünkâr yetişip gemiyi kurtarmış...) Sarraf, Güvenç Abdal'a bin altın adadığından başka, Hacı Bektaş fukaraları için bin altın sadaka, Güvenç'e de bin altın yolluk verir. Güvenç Abdal üç bin bin altını bir keseye koyar. Tam şehirden ayrılacağı sırada bir cumbaya gözü takılır. Orada ay yüzlü bir güzel görür. Görmesiyle de aklı başından gider. Üç gün üç gece yemeden içmeden uyumadan ayakta durup pencereye bakar. Meğerse Güvenç Abdal'ın âşık olduğu kız bir tüccar kızıdır. Tüccar kızı cariyesini yollayarak Güvenç Abdal'ı göndermeye çalışır. Cariye parasız pulsuz birinin böyle zengin yerin kızını razı edemeyeceğini söyler. Güvenç Abdal da üç bin altını çıkarıp kıza gösterir. Böylece tüccar kızı da Güvenç'i içeriye alır." (Kurt K: 160-162).

Romanda yarıda bırakılan Güvenç Abdal menkıbesinin devamı ise özetle şöyledir:

"Güvenç Abdal, keseyi çıkarıp sevdiği kızın önüne bırakır. Tam şeytan yoluna gidecekleri sırada duvar yarılr ve duvardan bir el çıkar. El, Güvenç'i göğsünden kakarak yere yıkar. Böylece Güvenç'in aklı başına gelir. Kıza, başından geçenleri o şehirde bulunma nedenini anlatır. Kız, bu kerameti gözüyle görünce erenlere âşık olur. Kız ile Güvenç Abdal, yola koyulurlar. Keramet dolu bir yolculuktan sonra Hacı Bektaş'ın yanına varırlar. Hünkâr, Güvenç Abdal'a: "Bu işlerdeki hikmeti bildin mi?" diye sorar. Ve ardından kendisi cevaplandırır: "Sen bizden 'Şeyh kimdir? Mürid kim? Muhîb kimdir? Âşık kim?' diye sormuştun, biz de sana cevap verdik." diyerek müridin Güvenç Abdal, muhibin sarraf, şeyhin kendisi, âşığın da kız olduğunu; nedenleriyle birlikte açıklar. Ardından kızı Güvenç Abdal'a nikâhlar. Düğün dernek olur. Murat alıp murat verirler" (Elçin 2004: 339).

Güvenç Abdal'ın tanımadığı sarrafı kolaylıkla bulması, duvarın yarılması, duvardan el çıkması, Güvenç Abdal'la tüccar kızının yolculukları, olağanüstü olaylardır. Ancak tüm bu olağanüstü durumlar, Hacı Bektaş'ın kutsal kişiliğinde erimiş "keramet" adı verilerek ona mal edilmiş ve böylece "Hacı Bektaş Menkıbesi" doğmuştur.

Romanda menkıbenin sadece bir bölümünün anlatılmasının nedeni, menkıbenin alınan bölümüyle romanda yaşanan olaylar arasında ilişki kurulmasıdır. Anlatı kahramanı "Güvenç Abdal", elindeki üç bin altın karşılığında sevdiği kızla buluşmaya giderken "Abdülkerim" adlı roman kişisi de beğendiği bir kadının evine gizlice girer. Böylece yazar, bir menkıbe kahramanı ile roman kahramanı arasında "eve gizlice girme ya da alınma" konusunda paralellik kurmak ister. Menkıbe, romanın tekdüzeliğini ortadan kaldırmış, romana zenginlik katmıştır. Yazar, menkıbe kahramanı Güvenç Abdal ile roman kahramanı Abdülkerim'in ortak noktalarını, zaaflarını birlikte sunarak okuyucuda farklı bir bakış açısı uyandırmaya çalışmıştır.

2. Hz. Ali

Alevilikte Hz. Ali'ye karşı olağanüstü bir sevgi, derin bağlılık ve hayranlık vardır. *Alevilikteki bugün mevcut mitolojik nitelikli Hz. Ali inancının Sünnilerin anladığı "Hz. Ali sevgisi ve onun gibi yaşamak" meselesiyle örtüşen en ufak bir yanı yoktur. Alevilikteki Hz. Ali inancı, tamamıyla apayrı bir mahiyet arz eder ve başlı başına "mitolojik bir teoloji" dir (Artun 2006: 70).*

Kemal Tahir, "Karılar Koğuşu"nda Kesikbaş Kısası'na göndermelerde bulunarak Hz. Ali'yle ilgili bilgiler verir. Bu kıssa, Peygamber Efendimizin ve sahabelerin yanına gelen bir "Kesikbaş" ile başlar. Bu Kesikbaş'ın gövdesi bir dev tarafından yenmiştir. Dev, aynı zamanda Kesikbaş'ın oğlunu da yiyerek karısını tutsak almıştır. Hz. Ali, devi öldürmek amacıyla Kesikbaş ile beraber yedi gün yedi gecelik bir yolculuk yaparak devin bulunduğu kuyu başına gelir. Hz. Ali, bin beş yüz kulaçlık kemendiyile kuyuya iner. Kement kuyunun dibine inmek için yeterli gelmez. Ancak Hz. Ali, kuyuya ıpsız olarak inmeye devam eder. Kuyuya iniş yolculuğu, yedi gün yedi gece sürer. Anlatıda, Hz. Ali'nin dev/devlerle mücadelesi ve kuyudaki tüm tutsakları kurtarışı dramatize edilir.

Türk halkının yaşamında, din büyükleri ile ilgili söylenen kıssaların önemli bir yeri vardır. Romanlarında halktan kişilerin yaşantılarını tasvir eden yazar, Hz. Ali ile ilgili bu kıssanın önemli kısmını, yani sonuç bölümünü roman düzleminde şu şekilde yansıtır:

Demek ki Kesikbaş kıssasına gelmişti. Hazreti Ali, elli kulaçlık kemendini bitirmiş, ya Allah deyip kendisini tepe aşağı kuyuya bırakmıştı. Teker meker iniyor, namaz vakitlerinde 'göz ucuyla' borcunu eda ediyordu. Bu seyahat böylece, tamam sekiz gün

sürecektir. Sonra dev nara kuvvetiyle uykudan uyanıp merdane bir kavgada helak ederek kesik başın, zevcesini ve beş yüz Sünni Müslümanı kurtaracaktı... (Karılar K: 169).

Kemal Tahir, romanlarının muhtevası gereği, halk anlatılarından, hikâye, masal, fıkra vb. türlerden yararlanmıştır. Kesikbaş Kıssası ise bunlardan sadece biridir.

Hız. Ali ile ilgili anlatılanlarda “Zülfikar” adlı kılıcın adı sıklıkla geçer. Roman kişilerinin yer yer çatal görünümlü olan bu kılıca değinmeleri, halk arasındaki yerleşik inanışlar gereğidir:

Hazret-i Ali olup Zülfikar’ı çekse faydasız... (BMK: 221).

-Çoluğunla çocuğunla helalleşip çizmeleri çeksene, yedi yerden gayret kemerini perkitip Hazreti Ali Efendi’ mizin çatal Zülfikar’ını kuşansana... (BÇ: 139).

Araya Hazret-i Ali’nin Zülfikar’ı, yahut da Ebu Müslim hazretlerinin biri girmedikçe biz iflah olmayız (Dam: 226).

Kavlak Ali’nin mavzeri de Hazreti Ali Efendimizin Zülfikar kılıcı gibi namlı bir silah... (RYK: 38).

“Şu kılıçlar Hazreti Ali devrinden kalma besbelli! Ortadaki Hazreti Ali’nin Zülfikar’ı olmasın? (RYK: 222).

Uçarak yetişen bir kılıç ki Hazreti Ali’nin... (YY: 102).

Yukarıdaki alıntılarda roman kahramanlarının yiğitliklerinin Hız. Ali sembolüyle, kahramanların kullandığı savaşıma-vuruşma aletlerinin ise Zülfikar’la özdeşleştirildiği görülmektedir.

Romanlarda Hız. Ali’nin nârâsı, benzetme amaçlı olarak kullanılır:

-... Ben Hazreti Ali gibi naralanarak uğradım mı?.. (BÇ: 390).

Bir nara vurdum Hazreti Ali misali... (RYK: 87).

-... “Hazreti Ali gibi bir nara vur... (RYK: 311).

-... Bir Hazreti Ali narası vurdu... (YY: 47).

Roman kahramanları gündelik yaşam içinde birbirleriyle konuşurken çeşitli vesilelerle zaman zaman da benzetmeler yaparak Hız. Ali’ye atıfta bulunurlar.

Halk arasında din büyüklerinin isimleri, sıklıkla yemin ederken yahut zor zamanlarda yardım amaçlı olarak zikredilir. “Rahmet Yolları Kesti” ve “Yol Ayrımı” romanlarında, anlatı kahramanlarının Hız. Ali adını, bu bağlamda dile getirdikleri görülür. Bu durum, halk kültüründe Hız. Ali’ye atfedilen kutsiyeti göstermekle beraber, yazarın halk kültürüne ve halka verdiği önemi de gözler önüne serer.

-“Aman bana bir çare! Aman ya Hazreti Ali... Ya Hazreti Haydar!.. Ya Hazreti pir medet!” (RYK: 27).

Ve de şart ettim ve de öteki dünyada Hazreti Ali Efendimizin şefaatinde mahrum kalayım ve de namerdim ki sen bir daha bizim köyün sınırdan beriye geçersen seni vururum (RYK: 261).

-“Biz yeniçeri soyunuz, devlet ortağıyız, mühür tanımıyoruz.” diyerek kınnapa yapıştı, “Ya Hazreti Ali” demesiyle çekip kopardı. Telleri büküp, burun kırıp, kanadı ardına dayadı, “Bismillah” deyip girdi (YA: 99).

Sünni olsun Alevi olsun Türk halk kültüründe Hz. Ali'nin önemli bir yeri vardır. Yazar, roman kahramanlarını konuştururken halkın diline pelesenk olmuş Hz. Ali'ye, onun yiğitliğine ve o dönemdeki olaylara dair bilgileri halk üslubuyla vermeye çalışır:

-Hazreti Ali zamanında kelimeyi şahadet getireni Müslüman sayarlarmış... (Karılar K: 346).

-Hava soğuksa, yağışlıysa oturuyor, dükkânda kahve kutusu çatıyor, ayna döküyor. “Sırrı yâ Ali” resmi boyuyor da avuç dolusu para kazanıyor (KM: 168).

-Hadistir bu hadis! Dedi, Hazreti Ali'nin Üfek vakasında neler oldu? (Köyün K: 136).

Bunların namazlarını Hazreti Ali toptan kılmış imiş (Nam: 375).

-Namerdi Hazreti Ali yaptın çıktın bre İskender... (RYK: 78).

-Fukara Ebubekir'den ne istedin, Hazreti Ali el vermedi mi domuz Alevi? (RYK: 89).

-“Açılın heyy!.. Yakarım şart olsun!” diyerek naralanıyor ki Hazreti Ali de olsa işte bu kadar olur (RYK: 104).

Hız. Ali'nin oğulları Hasan ve Hüseyin ile İslam tarihinde kara bir sayfa olarak duran Kerbelâ hadisesi, Türk halkının zihninde ve yüreğinde acının, hüznün ve gözyaşının sembolü olmuş; bütün bunlar, edebiyatta da aynı doğrultuda terennüm edilmiştir. Yazar, roman kahramanlarının yaşantısını canlandırırken Kerbelâ hadisesindeki tarihi kişilikleri benzetme amaçlı olarak kullanır:

-İmansız dedikse büsbütün yezit, firavun değil ya... Hasan Hüseyin Efendimizin Kerbela cenginde düşmanı değil ya... (Sağ: 59).

Bir roman kahramanının yaşadığı mekânda kullanılan eşyalar, mekân-insan arasındaki ilişkinin irdelenmesi açısından önemlidir. Kemal Tahir, roman karakterlerinin sosyal hayatı hakkında bilgiler verirken mekânla ilgili hiçbir ayrıntıyı kaçırmaz.

maz. “Kelleci Memet” romanından alıntıladığımız aşağıdaki cümlede Hz. Ali ile ilgili bir fotoğrafın tasvirinin yapılması, yazarın roman karakterlerini, yaşadıkları sosyal çevreyle bir bütün olarak algılamasından ve bu şekilde okuyucuya yansıtma çabasından kaynaklanmaktadır.

Meğerse tabutta yatan da Hz. Ali’ymiş, deveyi yeden de... Ardı sıra koşan bebeklerin adları: Hasan, Hüseyin... (KM: 186).

Hz. Ali, Türk halk kültüründe yiğitliğin ve cesaretin sembolü olmuştur. Hz. Ali’nin kılıcı Zülfikar, oğulları Hasan ile Hüseyin, atı Düldül ve nârâsı edebiyatın hemen her sahasında, çoğu zaman benzetme amaçlı olarak kullanılmıştır. Kemal Tahir’in eserlerinde yer verdiği Hz. Ali unsurlarını da bu bağlamda değerlendirmek gerekir. Ayrıca Hz. Ali ve onunla ilgili çeşitli unsurların roman düzlemine yansıtılmasında, romanlardaki Alevî inanışlı karakterlerin de etkisi bulunmaktadır.

3. Âşık Virânî

Romanda adı geçen üç âşıktan biri olan Virânî, Alevî geleneğine bağlı güçlü şairlerden biridir. Yazar, Virânî’ye ait dizeleri roman kişilerinden biri olan Âşık Niyâzî aracılığıyla okuyucuya sunar. Asıl adı bilinmeyen ve 17. yüzyılda yaşadığı varsayılan Âşık Virânî, Hurûflik inancına bağlı bir Bektaşî babası olup “Virânî, Âşık Virânî, Virânî Baba” gibi mahlaslar kullanarak şiirler yazmıştır. *Virânî, Bektaşî geleneğinde; Nesîmî, Hatâyî, Fuzûlî, Kul Himmet, Yeminî, ve Banazlı Pîr Sultan Abdal’la birlikte yedi büyük şairden biri sayılır. Virânî, Hurûflik akidelerine bağlanmış, Nesîmî ile başlayan bu edebiyatın XVII. yüzyılda en kuvvetli savunucusu olmuştur. Necef’teki Bektaşî Tekkesi şeyhliğinde bulunduğu ve Şah Abbas ile görüştüğü rivayet olunur. Eserlerinde ahlâkî temler ve yüzeysel anlamdaki tasavvuf iç içedir (Güzel 2004: 505).*

Sünnî ve Alevî inanışlı kahramanların çeşitli maceralarının anlatıldığı “Rahmet Yolları Kesti” romanında Âşık Virânî’den bahsedilir ve deyişlerinden örnekler verilir:

-Bırak göbek havalarını... Âşık Virani’yi aç bakalım, aç ki Tanrı ne gösterir (RYK: 69).

“Her ki bildi bunları bir zatı hak/Ruşen oldu gözüne mir’atı hak” diyerek işe girişti. Gazeli beş beyitte bitirip: “Allah Ali’dir ba değil mi/Bismillah Ali’dir ba değil mi?” ağzıyla Hurufiliğe daldı, Arap alfabesinin bütün harflerini duraklamadan sıraladı. “Ne mal ü mansab-ı dünya ne mülk ü ayal ister/Ne hot ziyet, ne hot izzet, ne bir gayrı hayal ister” murabbai ile dünyadan el etek çekti... Arkadan: “Bizler Rum abdahıyız âlemde burhanileriz/Nokta nokta harf be harf tevil-i kur’anileriz” ayağını tutup kasıldı. “İhtiyar-ı âlem oldu şah-ı Haydar ihtiyar/Ruşen oldu gün yüzünden arş ü ferş ü her diyar” başlangıcıyla on iki imamın adını sayarak cümlesini ayrı ayrı göklere çıkardı. Bitirir bitirirmez “Baba” methiyesine atladı: “Ey benim şah-ı cihanım derdime derman baba/

Alimi zatı sıfatım bahr-ı bipayan baba” diyerek kulluğunu bildirdi. Nihayet makamını değiştirip: “Bu feragat tahtına sultan olan vahdettir/Talibi dünya olan her dem be dem kasrettedir” avazını tutturarak dünyayı, malı mülkü, her türlü zevki hiçe saydı. Ve de en sonunda: “Cemalin gülşenin göster bu ben bülbülü şeydaya/Demadem methedip hüsnüm işim ah ü figan olsun” bağirtısıyla ciğerinin kebab, halinin harap olduğunu güzelce ortaya koydu, yanık bir “Aaahhhh!” çekerek bu faslı böylece aminledi (RYK: 69).

Pürüzlü ve ümitsiz sesiyle boğuk boğuk: “Takiver de zillerin üçünü/Dönüver de meydan senindir aman” parçasına gelince... (RYK: 71).

Roman kahramanlarının fiziksel ve ruhsal portreleri, inançları, kültürel yapıları, hayata bakış açıları gibi birçok ayrıntı, roman sanatı için önemlidir. Alevî inanıslı roman kahramanlarının yaşantılarının okuyucuya aralanması, kültürel kimliklerinin ortaya çıkarılması bağlamında yukarıda adı geçen eserde Âşık Virânî’den söz edilmesi ve deyişlerine yer verilmesi oldukça isabetli olmuştur.

4. İnanış

Romanlarda Alevilikle ilgili olarak “tavşan etinin yenilmemesi” inanışına yer verilir. Boratav, bu konu ile ilgili şu bilgileri verir: “Tavşan, Alevilerce yenmesi yasak bir hayvandır. Bunun nedeni farklı şekillerde açıklanır: Vücudunun sadece kan olduğu, hiç etinin olmadığı, aslının kedi olduğu, anası babasının eşek olduğu, Halife Ömer’in kadın olup iki çocuk doğurduğu ve bu çocukların tavşana dönüştüğü, tavşanın bir kadının kirli çamaşırlarından meydana geldiği ve onun kadınlar gibi aybaşı gördüğü gibi...” (Boratav 2003: 78).

Tavşana karşı alınan tavır Alevilerinki gibi katı olmamakla beraber Sünnilerde de vardır. Diyarbakır’da tavşan, eti yenebilen; ancak uğursuz bir hayvan olarak görülür. Tavşan beslemenin kişinin evine uğursuzluk getireceği inanışı yaşar. Bir kişinin önüne tavşan çıkması uğursuzluk olarak kabul edilir, mümkünse gidilen yoldan geri dönlür.

Kemal Tahir’in romanlarında tavşanın Aleviler tarafından yenilmediği, Sünnilerce yenilmesinde ise bir sakınca görülmediği inancı dile getirilir (BÇ: 256).

Yazar, insanın tazıya, geçim derdinin tavşana benzetildiği “Ekmek tavşan, biz tazı” deyişini kullanır ve ardından yine Alevilikteki tavşan inanışına gönderme yapar (Kurt K: 43).

Tavşan, mitolojide yer alan ve günümüzde de çeşitli yasaklara ve inanışlara konu olan bir hayvandır. Yazar, Alevî roman kişileri hakkında bilgi verirken Alevilik ile ilgili tavşan eti yeme yasağına değinmiş, bu inanışın roman kişileri üzerindeki etkisini okuyucularının dikkatine sunmuştur.

5. Dedelik Kurumu

“Alevilikteki Dedelik kurumu, 16. yüzyılda yaşayan Şah İsmail’in çabaları sayesinde kurulmuştur. O, bunu müthiş bir mistik lirizm yansıtan nefesleriyle ve teşkilatçılık kabiliyetiyle başarmıştır. Eski Şamanist nitelikli ve soy süren dinî liderliği, seyidlik kurumuyla birleştirmiş, başta kendisi olmak üzere, bu dini liderlerin Hz. Ali soyundan geldiğini gösteren icâzetnâmeler dağıtarak bugünkü Dedelik kurumunun oluşmasını sağlamıştır. Böylece Aleviliğin Hz. Ali ile Ehl-i Beyt ile ilgisi başlamış olur” (Artun 2006: 70).

“Damağası” ve “Rahmet Yolları Kesti” romanlarında Alevilikteki Dedelik kurumuna yer verilir. Özellikle “Rahmet Yolları Kesti” de Dedelik kurumunun bozulduğu, roman kişileri aracılığıyla dile getirilir:

-Dede eski Dede ya, kitabı değışti besbelli. “Oluversin” diyor da Dede hakkını yükletip gidiyor. İşler fenaya vardı beyim! (Dam: 226).

-Elli hanelik köyün otuzu perişan... Arkanı dönsen bir de bakarsın ki karıyı götürmüşler. Eskiden bizim Alevilerde böyle iş yoktu. Birisi birisinin karısına ters baksa, Dede gelince hesabını görürdü. Malını sığra katmazlar, merhaba demezlerdi. Şimdi Alevilik de bozuldu. Biz, Sünnilerden beter olduk. Eskiden karı boşayana karı, kocasından ayrılan koca bulunmazdı. Şimdi ‘Aman boşa da ben alsam’ diyerek nöbet bekliyoruz (Dam: 226).

Alevilerde Dede’ye ve Dedelik kurumuna büyük bir değer verilir. Bu durum, “Rahmet Yolları Kesti” romanında, kahramanların “Dede”ye gösterdikleri hürmet ve saygı dramatize edilerek okuyucunun dikkatine sunulur, Dede’nin kararlarına karışamayacağına ve malına dokunulamayacağına vurgu yapılır:

Uzun İskender tüfeği duvara dayadıktan sonra koşup diz çöktü. Dede’nin sağ elini iki eliyle tutup öptü. Dizleri üzerinde gerileyerek Kuru Zeynel’le Maraz Ali’ye yol verdi. Katır Adil de Dede’yi tanıyordu. Alevi olmadığından el öptükten sonra dizlememiş, dönüp arkadaşlarının yanında durmuştu (RYK: 219).

-Dede’nin razı geldiği bir işe Alevi milleti nasıl laf karıştırabilmemiş? (RYK: 209).

-Bizim mahkememiz Dede derneği değil miydi a canım? İstinaf da orası, temyiz de... (RYK: 209).

“Dede malına dokunanın sonu rusvaylık” diye çok söz var Alevi köylerinde... (RYK: 377).

Ne fayda ki Alevilik de artık maskaralık olmuş, Dede'yi sayan kalmamıştı (RYK: 23).

Delilik kurumunun yaptığı toplantılar, kesilen kurbanlar, “adak” inancı ve Sünnî kahramanların Dede'ye bakış açısı roman akışı içinde tasvir edilir:

Dede: “Şu sebeple ve de şu kitabın kavlince...” diyerek derneği o yıl da, her zamanki gibi, Çerçi'nin evinde toplamadı mı? (RYK: 23).

Bu akşam elimden bir kaza çıkmazsa, ben yarın Dede'ye mum götürmeliyim (RYK: 81).

Dede derneğini kart tekeyle atlatan bu herifin şu boz dana ile alıp veremediği nedir? (RYK: 93).

Bir kere şu katır Alevi değil, Sünnî... Onun mezhebi Dede tanımaz (RYK: 291).

Alevî roman kahramanların yer aldığı bir eserde, Delilik kurumuna değinilmesi, Alevî kültürünün yansıtılması açısından dikkate değerdir.

Dersim Alevilerine ait birtakım olumsuz düşünceler, “Damağası”nda yer yer dile getirilir:

-Dersim tekmil Alevidir. Allah Muhammed tanımazlar. Alevi gâvurdan beter kardeşim. Malum ya bir Alevi Müslüman olmak isterse önce gâvur dinine girecek sonra İslam'a alınacak (Dam: 110).

Yazar, bir kısım Sünnî halk arasında Alevilerle ilgili yaşayan inanışları anlatırken bir türküye yer verir:

“Dağları başıma çiğdem takınır

Kızları eline kına yakınır

Öfkesinden yedi düvel sakınır

Allahtan kavidir beli Dersim'i” (Dam: 50, 110).

Dersimliler’le ilgili olan bu türkü dördlüğü, “Damağası” romanının 50. ve 100. sayfalarında aynen tekrar edilir. Bu da bize eserin henüz bitirilmeden yayımlandığını gösterir. Çünkü yazar, eser üzerindeki tüm düzeltmeleri tamamlamadan 1973 yılında vefat etmiş, adı geçen roman ise 1977 yılında yayımlanmıştır. Eserde bu türkü dı-

şında Alevilikle ilgili anlatılan bazı bölümlerin de zaman zaman tekrar edilmiş olması bu görüşümüzü desteklemektedir.

Kemal Tahir, romanlarında Alevilikle ilgili olarak bazı geleneklere de yer verir. Bunlardan biri, Alevî inanış sistemi gereği sakal bırakan dervişlerin, bıyık bırakan kişilerin bunları kestirmek istememeleridir.

Yazar, roman kişilerinin Alevîlere ve Alevîliğe bakış açısını yansıtır. Alevî olmayanlarca dile getirilen kulaktan doğma bazı bilgiler, roman kişilerinin Alevîler hakkındaki görüşlerini yansıtmak için -az da olsa- eserlerde yer alır.

Sonuç

Alevîlik, yazarın eserlerinin temel konusunu oluşturmaz. Ancak bazı eserlerinde yazarın Alevî gelenek, görenek ve inanış unsurlarına yer verdiği görülür. Bunlardan biri ve en önemlisi “Kurt Kanunu” romanındaki “Hacı Bektaş Veli Menkıbesi”dir. Bu menkıbenin romanda yer almasındaki neden, roman kahramanı ile menkıbe kahramanı Güvenç Abdal arasında yaşadıkları olaylardaki duruşları açısından ilişki kurulmuş olmasıdır. Alevîlik ile ilgili diğer unsurlar ise yazarın sınırlı sayıdaki romanında yer almıştır. Eserlerde Hz. Ali’yle ilgili olarak “Kesikbaş Kıssası”na, onun “Zülfikar” adlı kılıcına, nârâsına ve yiğitliğine vurgu yapılmış, bu unsurların büyük bir kısmı, benzetme amaçlı kullanılmıştır. Bütün bunların yanı sıra Alevî şair Âşık Virânî’den beyitlere, Dedelik kurumuna, Alevîlikteki tavşan etinin yenilmesi yaşağına ve Alevîlikle ilgili bir kısım Sünnî halk arasında yerleşmiş inanışlara roman muhtevası gereği yer verilmiştir. “Rahmet Yolları Kesti” romanında yazar, Sünnî ve Alevî karakterleri aynı olay çerçevesinde bir araya getirir. Bu durum, doğal olarak, romanda yer alan Sünnî kişilerin Alevîlik ile ilgili görüş, düşünce ve bakış açılarının dile getirilmesini de olanaklı kılar. Yazarın ele aldığı kahramanları, onların yaşadığı kültürü, inanç dünyasını, olduğu gibi yansıtmaya çabası, bütün bu unsurların romanlarda yer almasına sebep olmuştur.

Kaynakça

- Artun, Erman. (2006). Dini Tasavvufi Halk Edebiyatı. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Baykurt, Fakir. (2009). Kaplumbağalar, 18. basım. İstanbul: Literatür Yayınları.
- Boratav, Pertev Naili. (2003). 100 Soruda Türk Folkloru. İstanbul: K Kitaplığı.
- Elçin, Şükrü. (2004). Halk Edebiyatına Giriş. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güzel, Abdurrahman. (2004). Dini-Tasavvufi Türk Edebiyatı. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Kemal, Yaşar. (2006). Binboğalar Efsanesi 5. basım. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Tahir, Kemal. (1998). Kelleci Memet, 3. basım İstanbul: Adam Yayınları,
- (2000). Yediçınar Yaylası, 4. basım. İstanbul: Adam Yayınları.
- (2005). Karılar Koğuşu, 1. basım. İstanbul: İthaki Yayınları.
- (2005). Kurt Kanunu, 1. basım. İstanbul: İthaki Yayınları.
- (2006). Damağası (Notlar / Müsveddeler), 1. basım. İstanbul: İthaki Yayınları.
- (2006). Sağırdere, 1. basım. İstanbul: İthaki Yayınları.
- (2006). Rahmet Yolları Kesti, 1. basım. İstanbul: İthaki Yayınları.
- (2006). Namusçular (Malatya Cezaevi Notları-1), 1. basım. İstanbul: İthaki Yayınları.
- (2006). Yol Ayrımı, 2. basım. İstanbul: İthaki Yayınları.
- (2006). Bozkırdaki Çekirdek, 2. basım. İstanbul: İthaki Yayınları.